

NAGLASNE IN OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI SAMOSTALNIKOV DRUGE ŽENSKE SKLANJATVE V SODOBNI KNJIŽNI SLOVENŠČINI

Tanja Mirtič

Uvod

Namen prispevka je opozoriti na nekatere naglasne in oblikovne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini. Osredinili smo se zlasti na tri težavnejša mesta te sklanjatve: (1) kakovost naglašnega samoglasnika v dajalniku in mestniku ednine, (2) samostalnike z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem in (3) naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine. Sodobna jezikovna raba je bila ugotovljena z metodo anketiranja.

V drugo žensko sklanjatev spadajo samostalniki ženskega spola, ki imajo v imenovalniku ednine ničto končnico, v rodilniku ednine pa končnico *-i*. Samomnožinski samostalniki imajo v imenovalniku in rodilniku množine končnico *-i* (SP 2001: § 808). SP 2001 obravnava posebnosti druge ženske sklanjatve v členu 821, kjer je navedeno, da se pri nekaterih samostalnikih med nezvočnik in zvočnik v imenovalniku in tožilniku ednine vriva polglasnik (*mísel*), pred končnicami *-jo*, *-ma* in *-mi* pa se pri teh samostalnikih dodaja samoglasnik *-i*: *míslijo*, *míslima*, *míslimi*. Pri obravnavi druge ženske sklanjatve so izpostavljeni tudi samostalniki z naglašeno rodilniško končnico, ki imajo v dvojini in množini namesto končnic *-ih*, *-ma* in *-im* (*perútih*, *perútma*, *perútim*) naglašene končnice *-éh*, *-éma* in *-ém* (*stvaréh*, *stvaréma*, *stvarém*).

1 K razvoju druge ženske sklanjatve v knjižni slovenščini

V praslavanščini sta obstajali moška in ženska *i*-jevska sklanjatev, ki sta se razlikovali zgolj v treh sklonskih oblikah: orodniku ednine ter imenovalniku in tožilniku množine. Sklanjatveni tip *i*-jevskih samostalnikov moškega spola je v razvoju posameznih slovanskih jezikov zamrl. Tovrstni samostalniki so se prestrukturirali; nekateri so zamenjali spol, drugi sklanjatveni vzorec.

Če zamenjajo spol, obdržijo sklanjatveni vzorec (*pot*, Red *poti*), če zamenjajo sklanjatveni vzorec, obdržijo spol (*pot*, Red *pot*) (Čepar 2013: 3).

Nekaj samostalnikov nekdanje moške *i*-jevske sklanjatve je prešlo tudi med samostalnike današnje druge ženske sklanjatve (*láket, pót, zvér*).

Samostalniki druge ženske sklanjatve nadaljujejo praslovansko žensko *i*-jevsko sklanjatev. Medtem ko se je moška *i*-jevska sklanjatev zlila z moško *o*-jevsko sklanjatvijo,¹ so samostalniki ženske *i*-jevske sklanjatve ostali samostojna sklanjatev, saj so se po končnicah in tvorbi osnov razlikovali od ostalih samostalnikov ženskega spola in posledično med *a*-jevskimi in *i*-jevskimi samostalniki ženskega spola ni bilo stika; poleg tega sta prehod med sklanjatvama zavirala tudi različna imenovalnika. Samostalnikov ženskega spola *i*-jevske sklanjatve je bilo tudi veliko več kot moških, saj je bila tovrstna kategorija v slovenščini zelo produktivna (Ramovš 1952: 62). Oblikoslovna kategorija *i*-jevskih samostalnikov ženskega spola je ohranjena v vseh slovanskih jezikih. Ostanki moške *i*-jevske sklanjatve so vidni v več sklonih osrednje moške sklanjatve, vpliv *i*-jevske sklanjatve na žensko *a*-jevsko pa je zelo redek.

1.1 Tip *malénkost/mísel*

	I	R	D	T	M	O
ednina	-∅	-i	-i	-∅	-i	-jo/-ijo
dvojina	-i	-i	-ma/-ima	-i	-ih	-ma/-ima
množina	-i	-i	-im	-i	-ih	-mi/-imi

V ednini je v celoti ohranjena stara praslovanska *i*-jevska sklanjatev, le v orodniku množine se pojavljata dve končnici: *-jo* in *-ijo*. Zgodovinskorazvojno upravičena končnica je *-jo* (psl. **jǫ*), saj po Havlíkovem pravilu polglasnik v šibkih pozicijah izpade (Oed psl. **nitǫjǫ* > *nitjo*). Končnica *-ijo* je bila najverjetneje vzpostavljena po drugih sklonskih oblikah, ki vsebujejo samoglasnik *i*, in se pojavlja pri samostalniki, ki imajo v osnovi neobstojni polglasnik (Ied *mísel* Red *míslī* Oed z *míslījō*; Ied *tésen* Red *tesní* Oed s *tesnijó*). V imenovalniku, rodilniku, tožilniku in mestniku dvojine se pojavljajo množinske oblike, v dajalniku in orodniku dvojine sta obliki delno pluralizirani, tj. oblika je množinska, končni samoglasnik *a* pa je dvojinški. Množinska orodniška oblika *-imi*, ki zgodovinskorazvojno ni pričakovana, se je najverjetneje tako kot edninska orodniška oblika vzpostavila po ostalih množinskih oblikah, saj vse vsebujejo samoglasnik *i*. Do vstavljanja samoglasnika *i* v oblikah druge ženske sklanjatve prihaja najverjetneje tudi zaradi lažje izgovorljivosti nekaterih soglasniških sklopov, ki so nastali po onemitvi šibkih redukcijskih vokalov (Ramovš 1952: 63–66).

1 Prehod sta najverjetneje sprožila imenovalnik in tožilnik ednine, in sicer po onemitvi redukcijskih vokalov in otrditvi konzonantizma (Ramovš 1952: 62).

1.2 Tip *pěč*

	I	R	D	T	M	O
ednina	- <i>o</i>	- <i>í</i>	- <i>i</i>	- <i>o</i>	- <i>i</i>	- <i>jó/-ijó</i>
dvojina	- <i>í</i>	- <i>í</i>	- <i>éma</i>	- <i>i</i>	- <i>éh</i>	- <i>éma</i>
množina	- <i>í</i>	- <i>í</i>	- <i>ém</i>	- <i>i</i>	- <i>éh</i>	- <i>mí/-imí</i>

Pravopisna pravila v členu 821 pojasnjujejo, da imajo samostalniki mešanega naglasnega tipa namesto končnic *-ih*, *-ma*, *-im* naglašene končnice *-éh*, *-éma*, *-ém*. Razlaga nastanka teh končnic ni povsem nedvoumna. Vatroslav Oblak meni, da je *e* v teh končnicah nastal po fonetični poti iz psl. *v* (*-*vmv*, *-*vxv*), kar je težko verjetno.² Fran Ramovš trdi, da je v teh oblikah nekdanji *ě*, saj veliko slovenskih narečij v tovrstnih primerih izkazuje odraz praslovanskega jata. V slovenščini je končnica *-éh* (tonemsko *-ěh*) ostala pri tistih samostalnikih, ki so spadali v mešani naglasni tip in nato prešli k mehkim osnovam. Nekdanji *i*-jevski samostalniki so v *o*-jevsko sklanjatev v imenovalniku množine prinesli končnico *-je*, v mestniku množine pa so sprejeli nekdanjo *o*-jevsko končnico *-eh*. Do teh sprememb je prišlo tudi pri samostalnikih, ki še niso prešli v *o*-jevsko sklanjatev, temveč so še tvorili relikte stare *i*-jevske sklanjatve. Iz *o*-jevske sklanjatve je prišla tudi dajalniška končnica *-em*. Najprej so se vse te spremembe dogajale pri samostalnikih moškega spola, ker pa so imeli podobne končnice kot ženski, so se te spremembe vzpostavile tudi pri samostalnikih ženske *i*-jevske sklanjatve (Ramovš 1952: 65–66).

2 Ankete kot metoda ugotavljanja sodobne rabe

Za ugotavljanje naglasnih in oblikovnih značilnosti sodobne knjižne slovenščine je bila uporabljena metoda anketiranja (prim. Rigler 1981: 184–186). Pri anketiranju, s katerim smo ugotavljali oblikovne značilnosti knjižne slovenščine, so anketiranci izpolnjevali anketne vprašalnike, v katerih je bilo treba na prazno mesto vpisati ustrezno manjkajočo sklonsko obliko obravnavanega samostalnika. Ankete so bile pripravljene v urejevalniku besedila MS Word, in sicer zlasti s pomočjo elektronskih besedilnih zbirk Nova beseda in Gigafida. Pri anketiranju, s katerim smo ugotavljali naglasne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve, so anketiranci brali posamezne povedi, kjer so bili v ustrezni sklonski obliki in nevtralnem stavčnem položaju uporabljeni opazovani samostalniki. Pri pripravi anketiranja je bila posebna pozornost namenjena ustrezni sestavi anketnih listov ter izbiri anketirancev, pri čemer sta bila pomembna zlasti lokalni izvor govorca in področje delovanja (prim. Tivadar 2010: 109). V raziskavo naglasnih značilnosti so bila torej zajeta brana besedila, ki predstavljajo pomemben govorni položaj knjižnega jezika.³

2 Nenaglašeni polglasnik izgine, kratkonaglašeni bi najverjetneje dal obliki *-əm*, *-əx*, novoakutirani ali cirkumflektirani polglasnik pa se razvije v *á* (Ramovš 1952: 64).

3 Hotimir Tivadar deli govorjena knjižna besedila, ki so značilna za javni formalni govorni položaj in navezana na pisno predlogo, na pet različnih stopenj (branje, polbranje, besedilo, zapisano po opornih točkah, prosto govorjenje brez zapisa, a z miselno pripravo, in popolnoma prosto govorjenje),

3 Kakovostna in tonemska premena v dajalniku in mestniku ednine

Kakovost naglašena *e* in *o* v dajalniku in mestniku ednine je odvisna od praslovanskega izhodišča. Pri samostalnikih mešanega naglasnega tipa, ki so imeli v osnovi kratki praslovanski samoglasnik (Ied *pěč*, *nôč*), prihaja v dajalniku in mestniku ednine do kakovostne premene naglašena samoglasnika (Ded *pěči*, *nôči*, Med *pri pěči*, *pri nôči*), pri samostalnikih, ki so imeli v praslovanščini v osnovi dolgi samoglasnik (Ied *jéd*; *klóp*), se kakovost naglašena samoglasnika ne spremeni (Ded *jédi*, *klópi*; Med *pri jédi*, *pri klópi*). Naglašeni samoglasnik je v obravnavanih sklonih vedno akutiran (prim. Rigler 1981: 173–174).

3.1 Opredelitev problema in anketiranje

Nekateri samostalniki mešanega naglasnega tipa s samoglasnikom *e* v osnovi odražajo v sodobni jezikovni praksi določene odklone od veljavne kodifikacije. Pri samostalniku *gréd*, ki se po SP 2001 pregiba brez kakovostne premene (Ded *grédi*, Med *pri grédi*), opažamo, da se kljub praslovanskemu dolgemu samoglasniku v osnovi (psl. **grědb*)⁴ v dajalniku in mestniku ednine v rabi pogosto pojavlja široki samoglasnik *e*.⁵ Podobne spremembe so se v razvoju slovenskega knjižnega jezika pojavljale tudi pri drugih samostalnikih. Samostalnik *pést* ima v SP 2001 navedeno dajalniško in mestniško obliko *pěsti*, kar odraža podoben razvoj, kot se v sodobni knjižni slovenščini dogaja pri samostalniku *gréd*, saj je imel tudi samostalnik *pést* v praslovanščini v osnovi dolgi samoglasnik (psl. **pěst*),⁶ in zato kakovostna premena ni pričakovana. Aktualni pravopis navaja dvojnično obliko tudi pri samostalniku *péd*, dvojnici pa sta povezani s kvalifikatorjem *in* (Ded *pédi* in *pědi*; Med *pri pédi* in *pri pědi*; psl. **pědb*⁷).

Z anketiranjem smo preverjali kakovost samoglasnika *e* v mestniku ednine pri samostalnikih *gréd*, *péd*, *pést* in *utěž* v sodobni knjižni slovenščini. Anketirani so bili kultivirani govorniki v govornem položaju knjižnega jezika. Deset anketirancev različnih starostnih skupin in različnega lokalnega porekla, ki so dnevno v stiku s slovenskim knjižnim jezikom, je prebralo povedi, ki so vsebovale samostalnike *gréd*, *péd*, *pést* in *utěž* v mestniku ednine. Anketiranje je potekalo v okviru obsežnejšega anketiranja, s katerim smo raziskovali tudi naglasne značilnosti drugih besednih vrst, saj smo s tem želeli zakriti predmet raziskovanja. Anketiranci pred branjem z besedilom niso bili seznanjeni in se torej na branje niso pripravljali, kar je gotovo prispevalo k objektivnejšim in stvarnejšim rezultatom (prim. Tivadar 2004a; 2004b).

.....
pri čemer poudarja, da je za vsako od stopenj potrebno različno poznavanje knjižnega govora (Tivadar 2011: 493–494).

4 SES²: 189.

5 Na tovrstno rabo opozarjajo tudi strokovnjaki za jezik iz Društva poklicnih radijskih in televizijskih napovedovalcev Slovenije (<<http://www.drustvo-napovedovalcev.si/pravilna-izgovarjava>>, 24. 10. 2014)

6 SES²: 508.

7 SES²: 502.

3.2 Izsledki analize ankete

Med	anketiranci	Σ
grédi	G, I	2
grêdi	A, B, C, Č, D, E, F, H	8
pédi	A, B, C, Č, F, G, H	7
pêdi	D, E, I	3
pésti	Č, D, G	3
pêsti	A, B, C, E, F, H, I	7
utêži	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I	10
utêži	-	0

Preglednica 1: Izsledki ankete. Anketiranci so označeni s črkami od A do I.

Jezikovni razvoj nakazuje, da se pri samostalniku *gréd* v mestniku ednine uveljavlja široki samoglasnik *e*, kar najverjetneje predstavlja vpliv samostalnika prve ženske sklanjatve *grêda*,⁸ saj sta samostalnika v dajalniku in mestniku ednine oblikovno enaka, poleg tega pa sta tudi pomensko sorodna. Pri samostalniku *péd* se v sodobni knjižni slovenščini sodeč po anketah vse bolj uveljavlja ozki naglašeni *e*, kar je tudi zgodovinskorazvojno pričakovani odraz, pri samostalniku *pést* pa se kljub praslovanskemu dolgemu samoglasniku v osnovi uveljavlja široka kakovost naglašene samoglasnika. Samostalnik *utêž* dvojničnosti ne izkazuje, saj pri nobenem anketirancu ni prišlo do kakovostne premene samoglasnika *e* v osnovi.

4 Samostalniki druge ženske sklanjatve z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem

Preverili smo obravnavo samostalnikov *lúč*, *oblást*, *obrít*, *obrív* in *postřív* v starejših pravopisih. Vsi naštetih samostalniki so v danes veljavnem pravopisu obravnavani kot samostalniki z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem. V pravopisu iz leta 1935 je vsem petim samostalnikom pripisan le nepremični naglasni tip, v pravopisu iz leta 1950 se pri samostalnikih *oblást*, *obrív* in *postřív* že pojavijo dvojnice – naglaševanje po mešanem naglasnem tipu je navedeno na drugem mestu, dvojnici sta povezani s kvalifikatorjem *in*. Samostalnikoma *lúč* in *obrít* je še vedno določeno le naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu. Pravopis iz leta 1962 vsem petim samostalnikom pripisuje dvojnični pregibnostno-naglasni vzorec, kot prednostno je še vedno navedeno naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu.

J. Toporišič v *Slovenski slovnici* navaja, da se besede *oblást*, *němóč*, *ostřív*, *razrást* sklanjajo prednostno po mešanem naglasnem tipu, besede *obrív*, *podúst*, *nozdrív*, *postřív*, *(i)zjéd*, *pomóč*, *premóč*, *zarást*, *razrást*, *gnját* pa prednostno po nepremičnem naglasnem tipu (Toporišič 2004: 294). P. Herrity v angleško pisani slovenski slovnici pripiše dvojnično pregibanje le samostal-

.....
8 Samostalnik *grêda* ima v SP 2001 v pomenu »oddeljena ploskev obdelane zemlje« tudi naglasno dvojnico *grêda*, ki jo z osnovno obliko povezuje kvalifikator *tudi*. Pri tej besedi druga izdaja SSKJ (2014) dvojnice ne navaja.

niku *obrít* in navede primer *pri rōčnih obrtíh/obrtéh*. Samostalnike *oblást*, *pomóč*, *nēmóč* in *primés* uvrsti med samostalnike mešanega naglasnega tipa (Herrity 2000: 56).

V slovarskem delu aktualnega pravopisa obstajajo štiri skupine samostalnikov, ki imajo lahko v rodilniku ednine naglašeno ali nenaglašeno končnico, kar nakazuje dva različna pregibnostno-naglasna vzorca. V sodobni knjižni slovenščini opazamo, da so se pri nekaterih tovrstnih dvojničnih oblikah pojavile določene spremembe.

Pregibanje	Primeri
-í in -i	nà oblást, oblást , podklét , prerást, primés , prirást, prótiutéz , ráven, razrást, slúz, zmés
-í tudi -i	sřž, utéz
-i in -í	gnját, izjéd, lúč , nozdřv, obrást, obřv , podrást , pomóč , postřv , prálúč, premóč , prevéz, réber, sámopomóč , séč, spodrást, vsemóč, zarást
-i tudi -í	obřt , podúst, věleobřt

Preglednica 2: Samostalniki druge ženske sklanjatve z dvojničnim pregibanjem (SP 2001). Krepko označene besede so bile vključene v anketiranje. Kvalifikator *in* uvaja »nekoliko manj navadno dvojnico«, kvalifikator *tudi* pa »še dopustno knjižno dvojnico« (SP 2001: §1066).

4.1 Opredelitev problema in anketiranje

Osnovni namen raziskave je ugotoviti prednostni pregibnostno-naglasni vzorec samostalnikom, ki imajo v aktualnem pravopisu nakazano sklanjanje oz. naglaševanje po dveh pregibnostno-naglasnih vzorcih. V raziskavo je bilo vključenih šestnajst samostalnikov, ki v SP 2001 izkazujejo različna razmerja med obema načinoma pregibanja oz. naglaševanja.

Z metodo anketiranja smo ugotavljali naglasne in oblikovne značilnosti obravnavanih samostalnikov. Pri prvem anketiranju smo ugotavljali naglaševanje izbranih šestnajstih samostalnikov v rodilniku ednine. Opazovani samostalniki so bili uporabljeni v povedih, ki jih je prebralo deset anketirancev (prim. razdelka 2 in 3.1). Za isti nabor besed je bilo izvedeno še drugo anketiranje, kjer je deset anketirancev izpolnjevalo anketni vprašalnik, in sicer so morali dopisati manjkajočo sklonsko obliko opazovanega samostalnika. Izbrani so bili tisti skloni, v katerih se lahko pojavljajo oblikovne dvojnice (dajalnik dvojine, mestnik dvojine, orodnik dvojine, dajalnik množine, mestnik množine). S tem smo skušali ugotoviti, po katerem sklanjatvenem vzorcu anketiranci prednostno sklanjajo v raziskavo zajete samostalnike, obenem pa bo zanimivo tudi primerjanje izsledkov obeh anket.

4.2 Izsledki analize anket

SP 2001	Naglasne značilnosti		Oblikovne značilnosti	
	M	N	M	N
nàdoblást -í in -i	10	-	10	-
oblást -í in -i	9	1	10	-
podklét -í in podklét -i	10	-	10	-
primés -í in primés -i	10	-	10	-
prótiutéz -í in prótiutéz -i	10	-	9	1
zmés -í in zmés -i	10	-	10	-
utéz -í tudi utéz -i	10	-	10	-
lúč -i in lúč -í	10	-	10	-
obrív -i in obrív -í	8	2	10	-
podrást -i in podrást -í	10	-	10	-
pomóč -i in pomóč -í	10	-	10	-
postřív -i in postřív -í	6	4	6	4
premóč -i in premóč -í	9	1	10	-
sámopomóč -i in sámopomóč -í	10	-	10	-
obřt -i tudi obřt -í	10	-	10	-
věleobřt -i tudi věleobřt -í	9	1	10	-

Preglednica 3: Preglednica prikazuje izsledke obeh anket. Velika črka M označuje mešani naglasni tip, velika črka N nepremični naglasni tip. Številke prikazujejo število anketirancev, ki so se odločili za določeni naglasni tip. Kvalifikator *in* uvaja »nekoliko manj navadno dvojnico«, kvalifikator *tudi* pa »še dopustno knjižno dvojnico« (SP 2001: § 1066).

Izsledki obeh anket se med seboj bistveno ne razlikujejo. Na podlagi njihove analize lahko ugotovimo, da se vsi obravnavani samostalniki v sodobnem knjižnem jeziku prednostno naglašujejo po mešanem naglasnem tipu. To velja tako za enozložne samostalnike (npr. *lúč*), večzložne samostalnike, ki imajo enozložne vzporednice (npr. *podklét*), kot tudi za večzložne samostalnike brez enozložnih vzporednic (npr. *oblást*). Od vseh obravnavanih samostalnikov najbolj izstopa samostalnik *postřív*, saj so kar štirje anketiranci v rodilniku ednine naglasili končnico. Tudi pri drugi vrsti anketiranja je samostalnik *postřív* izkazoval največ dvojničnosti.

Razlogi za uveljavljanje mešanega naglasnega tipa so večplastni. Pri samostalniku *lúč* gre najverjetneje za vpliv enozložnosti, saj je za večino enozložnih osnov značilen mešani naglasni tip. Na samostalnik *podklét* lahko vpliva enozložni samostalnik *klét*, ki se sklanja le po

mešanem naglasnem tipu. Jezik je morda podobno občutil tudi primere, ki dejansko nimajo enozložnih vzporednic, vendar so se kljub temu začeli razvijati podobno kot samostalniki z enozložnimi vzporednicami (*oblást, obrít, postív*). Pri samostalniku *oblást* se je mešani naglasni tip morda uveljavil nalikovno po samostalniku *lást lastí* (Toporišič 1965: 60; 2004: 773), pri samostalniku *postív* pa lahko tudi nalikovno po samostalniku *stív strví*.⁹

5 Naglas samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine

Samostalniki nepremičnega naglasnega tipa druge ženske sklanjatve imajo po aktualnem pravopisu v imenovalniku in tožilniku dvojine naglas na osnovi, samostalniki mešanega naglasnega tipa pa imajo v teh dveh sklonskih oblikah naglas na končnici (SP 2001: § 1197). Pri slednjih opazamo določena razhajanja med veljavno kodifikacijo in sodobno jezikovno rabo, saj ti samostalniki v rabi pogosto izkazujejo naglas na osnovi, s čimer se vzpostavlja razlikovanje med sicer povsem enakima oblikama za imenovalnik oz. tožilnik dvojine ter imenovalnik oz. tožilnik množine.¹⁰

5.1 Opredelitev problema in anketiranje

Z metodo anketiranja (prim. razdelka 2 in 3.1) smo ugotavljali naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine, obenem pa tudi proučevali, ali morda na mesto naglasa vpliva prisotnost oz. odsotnost pridevniških besed pred obravnavanim samostalnikom. V anketi smo vključili trinajst relativno pogosto rabljenih samostalnikov druge ženske sklanjatve mešanega naglasnega tipa in ob tem opazovali naglaševanje anketiranih govorcev knjižnega jezika. Obravnavani so bili tako samostalniki s praslovan-skim kratkim samoglasnikom v osnovi kot tudi samostalniki s praslovan-skim dolgim samoglasnikom v osnovi. Pozorni smo bili tudi na vrsto tonema in kakovost naglašanih *e* in *o* ob naglasnem umiku.

9 J. Toporišič je v članku *Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika* ob predpostavki, da enozložne osnove mešani naglasni tip ohranjajo, večzložne pa ga opuščajo, predlagal razvrstitev teh samostalnikov v tri skupine: a) semantično morfološko nesestavljene oz. nemotivirane besede, ki naj se prednostno sklanjajo po nepremičnem naglasnem tipu (*stív, postív, podúst, nozdív, obrít, obrív*, morda tudi *oblást*); b) morfološko in naglasno motivirane besede kot dve jezikovni enoti, tj. z dvema naglasoma, bi imele le mešano naglaševanje (*prásnòv, prèdjéd, sòvríst, nèmóč, stránpót*); c) morfološko motivirane besede z enim naglasom pa bi imele prednostno naglaševanje po mešanem naglasnem tipu (*zarást, izjéd, pomóč, premóč (sámopomóč)* in *primés* (Toporišič 1965: 60)).

10 Naglaševanje teh dvojninskih oblik so obravnavali tudi v jezikovni svetovalnici ŠUSS (Marušič 2006, <<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000428.html>>, 25. 10. 2014).

5.2 Izsledki analize ankete

Idv/Tdv	<i>dve</i> + samostalnik	(<i>dve</i>) + prid. beseda + samostalnik
ceví	E, B, H, F, I	B
cévi	A, C, Č, D, G	A, C, Č, D, E, F, G, H, I
gredí	F, G	-
grêdi	A, C, D, E, H, I	A, C, Č, D, E, F, H, I
grédi	B, Č, G	B, G
jedí	B, C, E, F, G, H, I	B, F, G
jédi	A, Č, D	A, C, Č, D, E, H, I
kadí	-	-
kádi	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
klopí	E, F, H, I	-
klópi	A, B, C, Č, D, G	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
kostí	E, F, I	-
kôsti	A, B, C, D, G, H	A, B, C, D, E, F, G, H, I
kósti	Č	Č
nočí	A, C, Č, D, E, F, G, H, I	Č, D, E, F, I
nôči	B	A, B, C, G, H
pečí	B, C, Č, E, F, H, I	-
pěči	A, D, G	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
pedí	B, F, G, I	B, F
pêdi	A, E	E, I
pédi	C, Č, D, H, I	A, C, Č, D, G, H
pestí	B, C, D, E, F, G, H, I	B, F, <u>G</u>
pêsti	A	A, E, H, I
pésti	Č	C, Č, D, <u>G</u>
rečí	B, C, Č, E, F, G, H, I	B, C, F, <u>G</u> , I
rěči	-	E
réči	A, D	A, Č, D, <u>G</u> , H
straní	B, Č, E, F, H	B, Č
stráni	A, C, D, G, I	A, C, D, E, F, G, H, I
stvarí	B, Č, G, H, I	B
stvári	A, C, D, E, F	A, C, Č, D, E, F, G, H, I

Preglednica 4: V preglednici so navedeni izsledki ankete. V prvem stolpcu je podanih vseh trinajst v raziskavo vključenih samostalnikov v imenovalniški oz. tožilniški dvojniski obliki (prva je vedno navedena oblika brez naglasnega umika), drugi in tretji stolpec prinašata izsledke z označenimi anketiranci (s črkami od A do I). V drugem stolpcu so obravnavani samostalniki, ki so bili v povedi uporabljeni neposredno za števnikom, v tretjem stolpcu pa so navedeni primeri, kjer je med števnikom in samostalnikom stala vsaj še ena pridevniška beseda.¹¹ Podčrtana črka nakazuje, da se anketiravec ni mogel odločiti le za eno obliko.

¹¹ V to skupino so zajete tudi povedi, ki niso vsebovale števnikova *dva*. Odražanje tovrstnih primerov je identično s primeri, kjer je med števnikom in obravnavanim samostalnikom stala vsaj ena pridevniška beseda.

Že pri hitrem pregledu izsledkov ankete ugotovimo, da je naglasni umik redkejši, kadar obravnavani samostalnik stoji neposredno za števnikom. Kadar je med števnikom in opazovanim samostalnikom uporabljena vsaj še ena pridevniška beseda ali kadar števnik sploh ni prisoten, je naglasni umik zelo pogost. Števnik *dva* torej seznanja uporabnika o slovničnem številu samostalnika in zato nadaljnje razlikovanje z množino ni več nujno. Zdi se, da jezik v primeru, ko med števnikom *dva* in samostalnikom stoji vsaj ena pridevniška beseda oz. ko števnik ni naveden, z drugačnim naglasnim mestom vzpostavi razlikovanje med dvojinsko in množinsko obliko.¹²

Kadar pride do naglasnega umika, ima novonaglašeni samoglasnik v osnovi nizki ton, kakovost samoglasnika *e* in *o* pa je – prav tako kot v dajalniku in mestniku ednine – večinoma odvisna od praslovanskega izhodišča. Samostalniki s praslovanskim dolgim samoglasnikom odražajo ozki *e* ali *o* (*dvé jédi*), samostalniki s praslovanskim kratkim samoglasnikom pa ob umiku izvedejo še kakovostno premeno (*dvé pěči*). Tako kot v dajalniku in mestniku ednine se tudi v imenovalniku in tožilniku dvojine ponekod pojavljajo dvojnične oblike (*gréd, péd, pést*), ki pa izkazujejo podobno razmerje kot v ednini. Osem od desetih anketirancev je samoglasnik *e* pri umiku v besedi *gréd* izgovorilo široko, pri samostalniku *péd* jih je od osmih anketirancev, ki so izvedli umik, kar šest izgovorilo samoglasnik *e* ozko. Še najmanj skladnosti z ednino kaže samostalnik *pést*, saj so štirje anketiranci prebrali *e* ozko, štirje pa široko.

Vseh deset anketirancev je izvedlo umik naglasa v obeh položajih le pri samostalniku *kàd kadí*, ki je v praslovanščini pripadal naglasnemu tipu *a*, kar pomeni, da je imel staroakutski tonem na osnovi v vseh oblikah. V imenovalniku množine so vsi anketiranci samostalnik naglasili na končnici (*kadí*). Če je med števnikom *dva* in samostalnikom stala vsaj ena pridevniška beseda, je naglasni umik pogostejši pri vseh obravnavanih samostalnikih, pri samostalnikih *gréd, klóp, kóst* in *pěč* pa so ga izvedli vsi anketiranci.¹³ Če je analizirani samostalnik stal neposredno za števnikom, je naglasni umik precej redkejši, pri samostalniku *gréd* se je namreč zanj odločilo osem anketirancev, pri samostalniku *kóst* sedem, pri samostalniku *klóp* šest, pri samostalniku *pěč* pa le trije.

Najredkeje so anketiranci izvedli naglasni umik pri samostalniku *nóč*, saj je v primeru, ko je samostalnik stal neposredno za števnikom (*dve noči*), izvedel umik le en anketiranec, v položaju števnik + pridevniška beseda + samostalnik (*dve dolgi zimski noči*) pa le pet anketirancev. Prav tako sta bila umika redka v položaju za števnikom pri samostalnikih *pést* in *rěč* (dva anketiranca) ter pri samostalniku *jéd* (trije anketiranci).

12 Morda bi lahko to posebnost delno vzporejali z obliko samostalnika *dán* v tožilniku dvojine, ki se pogovorno velikokrat izenačuje s tožilniško množinsko obliko (*dvá dní*), zlasti kadar samostalnik stoji neposredno za števnikom. Ko med števnikom in samostalnikom *dán* stoji še kaka pridevniška beseda, se vedno pojavi oblika *dnéva* (*dvá dólga zímška dnéva*) (Dobrovoljc 2012, <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-samostalnikov-dan-in-dno>>, 25. 10. 2014).

13 Nekaj samostalnikov je bilo na anketnem listu navedenih na več mestih, s čimer smo želeli preveriti doslednost anketirančevega naglaševanja. Pri analizi smo ugotovili, da ni prihajalo do nikakršnih odstopanj.

Sklep

Druga ženska sklanjatev v sodobni knjižni slovenščini ni produktivna sklanjatev, saj se od novejšega besedja v to sklanjatev večinoma uvrščajo le samostalniki, ki se končujejo na tradicionalno produktivno pripono *-ost* (*delohóličnost, evrópskost, kompulzívnost, narojénost, zgódbenost* (SNB 2012, SSKJ 2014); *etáznost, nihájnost, volatílnost* (SSS)), zato se tudi največ samostalnikov druge ženske sklanjatve naglašuje po nepremičnem naglasnem tipu na osnovi (*malénkost malénkosti*). Mešani naglasni tip je od vseh samostalniških sklanjatev najbolj ohranjen ravno v drugi ženski sklanjatvi (*péč pečí*), naše raziskave izkazujejo, da se v sodobni knjižni slovenščini število samostalnikov, ki se prednostno sklanjajo po mešanem naglasnem tipu, še povečuje. Končniški in premični naglasni tip sta pri samostalnikih druge ženske sklanjatve redka.

Raziskava kakovosti naglašene samoglasnika v dajalniku in mestniku ednine je pokazala, da v sodobni knjižni slovenščini v teh sklonskih oblikah prihaja do sprememb. Analizirani samostalniki *gréd, péd* in *pést* s praslovanskim dolgim samoglasnikom v osnovi se razvijajo različno. Pri samostalnikih *gréd* in *pést* se uveljavlja široki *e*, medtem ko pri samostalniku *péd* še vedno prevladuje ozka kakovost naglašene *e*.

Anketi, s katerima smo ugotavljali pregibnostno-naglasne vzorce samostalnikov, ki v aktualnem pravopisu izkazujejo tako nepremični kot mešani naglasni tip, sta dali precej enovite rezultate. Ob upoštevanju štirih najpomembnejših normativnih načel (izročilo, jezikovna raba, sistem in gospodarnost) bi lahko analizirane samostalnike obravnavali v dveh skupinah:

- a) samostalniki, ki se naglašujejo le po mešanem naglasnem tipu: enozložni samostalniki (*lúč*), samostalniki, ki imajo enozložne vzporednice mešanega naglasnega tipa (*podklét*), enonaglasni samostalniki, ki so oblikoslovno motivirani (*pomóč, premóč, podrást, primés*) in večnaglasni oblikoslovno motivirani samostalniki (*sámopomóč*);
- b) samostalniki, ki se sicer prednostno naglašujejo po mešanem naglasnem tipu, vendar poznajo tudi naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu (*oblást, obrít, obrív, postív* in tvorjenke *nàdoblást, vèleobít*).

Aktualna jezikovna praksa kaže, da je naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine neustaljeno. Izsledki ankete jasno nakazujejo dvojnost naglaševanja. Posplošimo lahko, da je umik naglasa pogost, pojavi se pri vseh analiziranih samostalnikih, pogostost pojavljanja pa je odvisna tudi od strukture povedi, v kateri se samostalnik nahaja. Kakovost na novo naglašene *e* ali *o* je identična kakovosti naglašene *e* in *o* v dajalniku in mestniku ednine, kar pomeni, da tudi imenovalnik in tožilnik dvojine pogosto izkazujeta dvojnice.

Pričujoča predstavitev naglasnih in oblikovnih značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve ni izčrpna, izpostavljenih je le nekaj težavnejših mest. Z metodo anketiranja smo ugotovili nekatere naglasne in oblikovne spremembe v sodobni knjižni slovenščini in prikazali smernice dejanske jezikovne rabe pri govorcih slovenščine.

Krajšave

D = dajalnik, dv = dvojina, ed = ednina, I = imenovalnik, M = mestnik, mn = množina, O = orodnik, psl. = praslovansko, R = rodilnik, T = tožilnik

Literatura in viri

- ČEPAR, Metod, 2013: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- DOBROVOLJC, Helena, 2012: Sklanjanje samostalnikov »dan« in »dno«. *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-samostalnikov-dan-in-dno#v>>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- KRVINA, Domen, 2014: *Sprotni slovar slovenskega jezika*, različica 1.0. <<http://www.fran.si>>
- HERRITY, Peter, 2000: *Slovene: a comprehensive grammar*. London, New York: Routledge.
- MARUŠIČ, Franc, 2006: Kako naglasiti samostalnik »stvar« v dvojini? ŠUSS. *Odgovori na jezikovna vprašanja*. <<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000428.html>>
- Najdi.si = <<http://www.najdi.si>>
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>
- RAMOVŠ, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- RIGLER, Jakob, 1981: Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ. *Splošne informacije za urednike SSKJ*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša SAZU. 169–189.
- SES² = *Slovenski etimološki slovar*. Snaj, Marko, 2003: Slovenski etimološki slovar. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- SNB 2012 = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (ur. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snaj). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.).
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- TIVADAR, Hotimir, 2004a: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti* (Obdobja 22). Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete. 437–452.
- , 2004b: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–39.
- , 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- , 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 489–495.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965: Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 10/2–3. 56–79.
- , 2004: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja Maribor.